ڊاڪٽر ڪمال ڄامڙو

تاجل بيوس جي سنڌي سماج سان سِڪ

Tajal Bewas's love with the Sindhi Society

Abstract:

Taj Muhammad Samo, better known as Tajal Bewas (1938-2008) is among the best and most popular Sindhi poets and legends of this era. He is a poet of the common people. His poetry is still being sung by the most famous singers of his period including Abida Parveen, Muhammad Yousif, Faqeer Abdul Ghafoor, Anwar Hussain Vistro, etc. Madam Abida Parveen is a famous vocalist even beyond the borders. Her most popular Sindhi song "Sindh Munhinji Amman" is the poetry of Tajal Bewas. The popularity of the song is like a tarana (anthem) and has been sung not only by singers in Sindh, but from all over the world as well.

Many other songs of Tajal Bewas are also popular among the public. He has written various books of poetry on different genres.

Since he was very much inspired by the great poet Hazrat Shah Abdul Latif Bhitai and used to follow his diction, thus he named his one book of poetry as "Tajal Bewas jo Risalo" by following the pattern of "Shah Jo Risalo". He included all *Surs* of Shah jo Risalo in his *Risalo*.

He was very close to his society. His closeness has been highlighted and quoted in this article.

هُونءَ تہ هر انسان سماج جو حصو آهي ۽ پنهنجو پنهنجو ڪردار ادا ڪري ٿو پر شاعر، اديب ۽ ليکڪ ٻين انسانن کان وڌيڪ نمايان ڪردار ادا ڪن ٿا ۽ وڌيڪ ڄاتا سُڃاتا وڃن ٿا. اڪثر اديب سماج جا سُونهان بڻجي، سُڄاڳي پکيڙن ٿا. خاص ڪري شاعر پنهنجي ڪلام وسيلي وندر ورونهن سان گڏ ٻين ماڻهن کي ڪو نہ ڪو مثبت پيغام پڻ ڏين ٿا. اسان وٽ ادب کي مُک ٻن مقصدن سان ماپيو ويندو آهي: هڪ ادب، ادب جي لاءِ ۽ ٻيو ادب زندگيءَ لاءِ. توڙي جو ٻنهي مقصدن ۾ زندگي تہ موجُود آهي پر ادب زندگيءَ

واري مقصد ۾ ماڻهن جي سماجي حالتن کي تبديل ڪرڻ کي اوليت ڏنل هُوندي آهي. تاجل بيوس بہ شعوري طور سنڌي سماج کي بدلائڻ لاءِ وڏيڪ لکيو. سندس سماج سان جيڪو پيچ پيل هو ۽ آجپي ۽ خوشحاليءَ آڻڻ لاءِ هُن جيڪو فڪر پنهنجيءَ شاعريءَ ۾ اوتيو هِتي اُن جي اُپٽار ڪئي ويندي. تاج محمد عرف تاجل بيوس (1938ع _ 2008ع) ان حوالي سان تمام گهڻو لکيو پر هتي ڊيگهہ کان بچڻ ۽ جرنل ۾ مقالي لاءِ مقرر صفحن کي نظر ۾ رکندي، اختصار کان ڪم ورتو ويندو.

جنهن سماج ۾ ماڻهو پيدا ٿئي ٿو اُن سان اُنسيت ۽ محبت هڪ فطري عمل آهي. تاجل جي سنڌ ڌرتيءَ ۽ سماج سان سِڪ بہ هڪ فطري عمل هُئي پر سندس سنڌ سان عشق وري فطرت کان بہ چڙ مٿانهون هو. مارئيءَ جي ملير سان محبت جي ترجماني جيئن پٽائي گهوٽ ڪئي آهي:

اَلَسۡتُ بِرَبِّکُمۡ، جڏهن ڪن پيوم،
قَالُوۡا بَلٰی قلب سين، تڏهن تت چيوم،
تهين وير ڪيوم، وچن ويڙهيچن سين.

ساڳيءَ ريت تاجل بيوس بہ سنڌي سماج سان پنهنجي عشق جو اظهار هن ريت ڪيو آهي:

مٿي جا ملير جي، تنهن مٿيءَ وڏو مانُ،
جُڙي جنهن مان راس ٿيو، منهنجو ديس مهانُ،
لٿو ’ڪُنۡ فَيَڪُوۡن‘ جو بيوس شڪُ گُمانُ،
اجوڪو اِنسانُ، پڙهي ڪلمان پيٽ تي.

تاجل بيوس هن دور جي مهان شاعرن منجهان هو. شيخ اياز ۽ تاجل بيوس جي شاعراڻي قد ڪاٺ بابت بحث بہ سندن حياتيءَ ۾ ئي هلندا هُئا ۽ اجا جاري آهن. شيخ اياز اُستاد بُخاري ۽ تاجل بيوس پنهنجي دور جا وڏا شاعر آهن. گلن وانگر هر شاعر جي پنهنجي پنهنجي خوشبوءِ آهي. اسان کي منجهن مقابلو ڪرڻ نہ گهُرجي. ها باقي علمي ۽ ادبي بنيادن تي تقابلي جائزو يا پيٽ يعني Comparative Study ڪرڻ الڳ ڳالهہ آهي. ان ۾ بہ سندن هڪ جهڙايون بيان ڪرڻ کي اوليت ڏجي. نہ رڳو انهن ٽنهي شاعرن پر اسان جي لڳ ڀڳ سمُورن شاعرن ۾ جيڪا هڪجهڙائي ملي ٿي، اُها سندن سنڌ پرستي آهي. سيني وٽ سنڌي سماج سڀ کان پهريان آهي ۽ هي سيئي سنڌ جي عظيم

شاعر حضرت شاهه عبداللطيف ڀٽائيءَ جا پيروڪار آهن. شاهه سائينءَ پنهنجي ڪلام ۾ ڀُونءِ يعني ڌرتيءَ واري نظريي کي پنهنجو فڪر، فهم، منشور ۽ مقصد بڻايو آهي، جنهن سبب هُن جو اعليٰ مَقام جُڙيو. تاجل بيوس ۽ ٻين شاعرن به ڀونءِ واري نظريي جي پيروي ڪئي.

شاهه لطيف جنهن ڀونءِ تي ڄائو ان سان اهڙو نينهن نڀايائين جو پنهنجي خانداني نسبت پاسي تي رکي، هُن پاڻ کي ڀٽائي سڏائڻ ۾ فخر محسوس ڪيو. نه ته اڪثر سيد پنهنجو خانداني نالو ذات يا علائقو پنهنجي نالي سان ڳنڍيندا آهن، جيئن بخاري، نقوي، تقوي وغيره. اهڙيءَ ريت سنڌي ٻوليءَ، ثقافت ۽ ماڻهن سان شاهه لطيف اهڙو ته ناتو جوڙيو جو فرمايائين ته:

جي ميراثي مڱڻا، آءُ پڻ منجهان تن
ڪي ڪَهُه منهنجي ڳڻ، ارث منجهاران ان جي

سنڌي ٻوليءَ لاءِ ان وقت آواز اُٿاريائين، جڏهن اڪثر پڙهيا لکيا ماڻهو فارسيءَ کي سڀ ڪجهه سمجهي ويٺا هئا. ان دور ۾ وڏي واڪي چيائين ته:

جي فارسي سکيو گولو تون غلام،
جو ٻڌو ٻن ڳالهين، سو ڪيئن چائي چام،
اُڃيو تان آب گُهري، بُکيو تان طعام،
اي عامن سندو عام، خاصن منجهان نه ٿيو.

(سر آسا)

هُن جي سڄي ڪلام ۾ ڌرتي، ڌرتيءَ جا ماڻهو ڪردار، قصا، وڻ ٽڻ، گل ٻوٽا، ڏونگر، ڏنيدون ڍورا، درياهه، هاري مزدور وغيره چٽا ڏسڻ ۾ اچن ٿا. سنڌي ماڻهو به ساڻس انتها درجي جي محبت ڪن ٿا ۽ ڪيس سندس ٻين نالن کان ڀٽائي چئي وڏيڪ مخاطب ٿين ٿا.

ڀونءِ واري نظريي کي ڀٽائيءَ کان وڌيڪ ڪنهن به شاعر نروار نه ڪيو آهي. توڙي جو دنيا جي ٻين شاعرن پنهنجيءَ ڌرتيءَ کي ڳايو آهي پر لطيف جنهن انداز ۾ سنڌ ڌرتيءَ سان محبت جو اظهار ڪيو آهي، ان ريت ڀونءِ بابت نظريو شايد ئي ڪنهن پيش ڪيو هجي. تنهن ڪري ان نظريي کي جيڪڏهن ڀٽائيءَ جو ڀونءِ وارو نظريو چئجي ته وڌاءُ نه ٿيندو. تاجل بيوس به ان ئي نظريي جي پوئواري ڪئي آهي.

مون لطيف سائينءَ جي ڀونءِ واري فڪر کي چِٽي ڪرڻ لاءِ ڪتاب ’ڀٽائي ۽ ڀُونءِ‘ لکيو.

تاجل بيوس بہ ساڳيو رستو اختيار ڪيو. هُن سنڌي سماج جي ٻوليءَ، ثقافت، ماڻهن، سنڌن دردن، سُورن ۽ سُکن کي شاعريءَ ۽ نثري لکڻين جو موضوع بڻايو. ’جڏهن ڀونءِ ٻڏي‘ تاجل بيوَس جو پهريون شعري مجمُوعو آهي. اهو 1982ع ۾ انڊس ويلي ڪلچر ايسوسيئيشن ڪراچيءَ سنگم پبليڪيشن جي سهڪار سان شايع ڪرايو. ان ڪتاب ۾ نوَ سُر ۽ سُرن کان سواءِ مختلف موضوعن جو ڪلام بہ اٿس. سندس پهريون سُر هاري آهي. نہ رڳو ڪتاب ۾ شامل ڪلام مان تاجل جو ڌرتيءَ سان لڳاءُ نظر اچي ٿو پر پنهنجي پاران ۾ بہ واضح لکيو اٿائين تہ ”ڌرتيءَ جي سُونهن نِنڊپڻ کان وٺي نہ رڳو منهنجي ڪمزوري پئي رهي آهي پر ان ڪمزوريءَ جو شڪار ستين صديءَ جي مها ڪوي ڀرتري کي پڻ ٿيڻو پيو هو. جنهن سنسار جي سُونهن ۽ مجازي عشق جي باري ۾ چيو آهي تہ ’زندگيءَ جي ٻن قدرن کان سواءِ سڄو سنسار بيڪار آهي. اهي قدر آهن عورت جو جوڀن ۽ جهنگلن جا نظارا.‘“ (جڏهن ڀونءِ ٻڏي، ص 41)

ان مان ظاهر ٿيو تہ تاجل ڀونءِ واري نظريي مان تمام گهڻو متاثر هو ۽ ان کي اڳتي وڌائڻ ۾ مُک ڪردار ادا ڪيائين. ان ڪتاب جو مهاڳ شمشيرالحيدريءَ لکيو آهي، جنهن ڀونءِ واري نظريي ۽ تاجل تي تمام سُهڻي روشني وِڌي آهي. هُو لکي ٿو ”ٻولي، ماحول، موضوع، ڪردار، لب لهجو ترنم، جذبو ۽ احساس، اهي سڀ ڳالهيون جيتري قدر هن ڌرتيءَ جون پنهنجون هُونديون، اوتري قدر ڪا بہ تخليق بامقصد ۽ مقبُول ثابت ٿيندي،

دنيا جا سڀ عظيم شاعر اول پنهنجيءَ پنهنجيءَ ڌرتيءَ جا عظيم شاعر آهن. آمريڪا جي قومي شاعر والٽ وٽمين جي شاعريءَ ۾ آمريڪا کان سواءِ ڪُجهہ بہ ڪونهي. شيڪسپيئر وٽ انگلينڊ ايتري قدر آهي، جو انگريز انگلينڊ کي ڇڏڻ لاءِ تيار ٿي ويندا پر شيڪسپيئر کي نہ. اِهو ان ڪري جو اهڙن شاعرن پنهنجي شاعريءَ ۾ پنهنجي مُلڪ جو سمُورو شان سمائي ڇڏيو آهي.

لومبا جڏهن آفريڪا جي غلام قومن پاران پُڪاريو تہ اها سڄيءَ انسان ذات جي صدا سمجهي ويئي. فردوسيءَ جڏهن ايران جا گُڻ ڳايا تہ بہ هُو وڏو شاعر سمجهيو ويو. ڪالي داس ۽ ميران ٻائيءَ کي طبقاتي شعور ۽ عوامي جدوجهد جي اڻ هُوند ۾، مخصُوص مذهبي رنگ هُوندي بہ تمام وڏو درجو ڏنو ويو آهي. ٽئگور انگريزي، عربي، اسپيني يا فرينچ ٻولين ۾ لکي نوبل پرائيز حاصل نہ ڪيو هو.“ (جڏهن ڀونءِ ٻڏي، ص 18)

تاجل بيوس ڀٽائيءَ ڌاڻهن نياپو موڪليندي چئي ٿو:

تو وٽ ڪيت خماريا، مون وٽ ڳڄ ڳڙِ،
مِٺي ماڪيءَ کان پاڻيان، جا تو پياري جَهڙِ،
اڇي تو آسَڙِ، ڇِتيم ڇُوڙا ڳڄ جا.

تاجل هونءَ ته پاڻ کي بيوس ٿو سڏرائي پر ڌرتيءَ جي معاملي ۾ وَس وارو ٿي وڃي ٿو ۽ هر قرباني ڏيڻ لاءِ تيار ٿي وڃي ٿو. هُو سنڌ سان پنهنجو رشتو ازل کان جوڙي ٿو.

سنڌڙي منهنجي امڙ! تو سان ناتو شال نڀايان،
ناتو شال نڀايان، الا، جهوليءَ چنڊ جُهلايان.

ساهه به تو ۾، شاهه به تو ۾، تو ۾ سڀ ڪُجهه پايان،
تنهنجيءَ مٽيءَ منجهه مِلان جي، ڀاڳ ڀليرا پائيان.

ڪينجهر ڪان ڪارونجهر جا، سنڌوءَ کي سُور سُڻايان،
مِٺڙي تنهنجو کير پياريل، مرڪي شال ملهايان.

انڊ نگر ۾ آهُون پريان، ٿر ٻر ٻاهه لڳايان،
وائن جا ورلاپ اُٿاري، ڌاڙين کي ڌڪايان.

دار ڏسان ديوانو بڻجان، اناالحق الايان،
مون ۾ تون موجُود ازل کان، بيوس ڪيئن سڏايان؟

(جڏهن پونءِ ٻٽي، ص)

تاجل بيوس سنڌ ۽ سيّد عبداللطيف ڀٽائيءَ سان پنهنجو پاٻوهه هنڌ هنڌ پئي اظهاريو آهي. شاهه لطيف جي فڪر سان وابستگيءَ جو هڪ مثال اوهان جي خدمت ۾ رکان ٿو جيڪو شاهه صاحب جي هن بيت سان ٺهڪي ٿو:

جي فارسي سکيو، گولو توءِ غلام،
جو ٻڌو ٻن ڳالهيين، سو ڪيئن چائي ڄام،
اُجيو تان آب گُهري، بُکيو تان طعام،
اي عامن سندو عام، خاصن منجهان نه ٿيو. سُر آسا

ان ئي فڪر کي تاجل بيوس هِن ريت بيان ڪري ٿو:

فارسي فرمان، ڦاڙيم ڀَنا پاپ جا،
لاٿي ربّ رحمان، سنڌي ٻولي سنڌ تي.

تاجل بيوس شاهه لطيف کان تمام گهڻو متاثر هو. هُن پنهنجن ڪُجهه ڪتابن جا نالا بہ شاهه جي بيتن منجهان رکيا. مثال: 'ڏوريان ڏوريان مَ لهان'، 'صحرا ستر جن'، 'ڏک سُکن جي سُونهن' (آتم ڪهاڻي)، 'ڪنڌيءَ ڪونر ترن' وغيره. تاجل بيوس شاهه لطيف سان عقيدت جو اظهار ڪندي 'شاهه جي رسالي' جي نمُوني تي 'تاجل بيوس جو رسالو' لکيو جيڪو 2006ع ۾ سنڌيڪا اڪيڊميءَ شايع ڪرايو. شاهه جي رسالي ۾ ٽيهه سُر، جڏهن تہ تاجل بيوس جي رسالي ۾ چويهه سُر آهن. گهڻ سُرن جو سبب اهو ڄاڻايل آهي تہ شاهه لطيف سسئيءَ بابت پنج سُر مختلف نالن سان چيا آهن، جڏهن تہ تاجل هڪ سُر 'سسئي پُنهون' لکيو آهي. شاهه جي رسالي ۾ مختلف داستان آهن، تاجل داستان جي جاءِ تي 'باب' لفظ ڪتب آندو آهي، باقي صنفون شاهه لطيف واريون (بيت ۽ وائي) لکيون اٿائين. تاجل پنهنجي رسالي ۾ 238 دفعا 'سنڌ' لفظ استعمال ڪيو آهي. ڪُل بيت اٺاويهه سئو چوهتر (2874) لکيا اٿائين. هُن غلام محمّد شاهواڻيءَ جي شاهه جي ترتيب ڏنل رسالي ۾ موجُود ڪُل بيتن 2950 کان ڇاهتر بيت ڇاڻي واڻي گهٽ لکيا، جنهن جو ڪارڻ پنهنجي حيثيت کي گهٽ ڏيکارڻ ڄاڻايو اٿائين. تاجل بيوس شاهه لطيف کي پنهنجو ادبي مُرشد ۽ اُستاد سڏي ٿو. لطيف سائينءَ وانگر وٽس تمام گهڻي مذهبي رواداري آهي. ان سلسلي ۾ تاجل بيوس چوي ٿو:

مسجد ۽ مندر، ٻئي آکيرا ٻاجهه جا،
ڏوئي داغ ڏُوئيءَ جا، اُجرو ڪر اندر،
هڪ گهتي هڪ گهر، آهن رام رحيم جا.
(تاجل بيوس جو رسالو، ص 16)

تاجل بيوس شاهه لطيف جي بيت واري قالب جي بہ پيروي ڪئي آهي. ٻولي بہ ٺيٺ سنڌي استعمال ڪئي آهي. جيڪڏهن سندس بيتن تي پنهنجو نالو لکيل نہ هُجي يا پهريان نہ ٻُڌايو وڃي تہ اڪثر ماڻهو ٻُلجي پوَندا آهن ۽ تاجل جي بيتن کي شاهه جا بيت سمجهندا آهن. هڪ سنڌي ٽي وي چينل مهراڻ تي ويءَ کي شاباس آهي، جو خبرن کان اڳ ۾ شاهه جو بيت ڏيندو آهي. ان چينل جي ان عمل کي مان ڏاڍو واکاڻيندو آهيان پر هڪ دفعي اُستاد محمّد يوسف جي آواز ۾ تاجل بيوس جو هيءُ بيت نشر ڪيو ويو ۽ نالو شاهه لطيف جو ڏنو ويو.

جت جهانگي جت جهوپڙا، اُت ڍاٽي منهنجا ڍول،
ڪالهه پيا مون ڪن تي، ٻاٻيهن جا ٻول،
ميڙي مَڱَ ملير ۾، جهانگين پريا جهول،
بيوس چِڪيا بند ۾، سَندا هينئڙي هول،
هِت پوَن هٿ ڪڙول، هُت ڪنڊ ملائن ڪير ۾.

اِهو بيت اُستاد محمّد يوسف تاجل بيوس جي ٿي هِن ڪلام جي شروع ۾ ڳايو آهي:

جتي ليار پيرون، پَٽن تي پچن ٿا،
اُتان منهنجا مارو، ميارون مُنجن ٿا،

ڪتان ڪانگ آيا، ڪتي سي ڪهي ويا،
واهيرن ڏي واپس، ولر سڀ وهي ويا،
مگر چاڪ ڪوٺن ۾، منهنجا چِڪن ٿا.

پڪا پيرون چُونڊين پَٽن تي پنهواريون،
چندن لام لوڏي، سڏن ٿيون سنگهاريون،
جتي وڳ وٿاڻن ۾، ڏوٽي ڏُهن ٿا.

جتي سڱ نہ ساٿي، اُتي ويا اُڪاري،
تڏهن وينا شايد، بيوس کي وِساري،
نہ ڪي پاڻ آيا، نہ ڪي سڏ ٻُڌن ٿا.

جڏهن ان ڳالهہ جي نشاندهي ڪئي وئي تہ مهراڻ ٽي وي چينل درستي ڪئي. تاجل بيوس جي شخصيت ۽ شاعريءَ تي شاهہ لطيف جا ڏاڍا چِٽا اثر آهن، جن تي الڳ مقالي لکڻ جي ضرورت آهي. هِتي رڳو ڪُجهہ مثال اوهان جي خدمت ۾ پيش ڪيا اٿم.

اڪثر شاعرن ڌرتيءَ کي ماءُ جو درجو ڏنو آهي. تاجل بيوس بہ انهن ۾ شامل آهي پر هُن جنهن انداز سان ڌرتيءَ کي ماءُ ڪوٺيو آهي، اُن ريت اسان کي ٻين شاعرن جا مثال گهٽ ملندا. وري ساڳيءَ ريت جيڪا مقبُوليت ۽ مڃتا تاجل جي ان ڪلام کي ملي آهي، اُها مان سمجهان ٿو تہ ٻين کي شايد نہ ملي آهي. اهو ڪلام تاجل ۽ سنڌ جي سُڃاڻپ بڻيل آهي؛ بلڪ منهنجيءَ راءِ ۾ ان ڪلام کي سنڌ جي تراني جي حيثيت ملي چُڪي آهي. سنڌي ٻوليءَ جي جن ڪلامن کي تراني جي حيثيت ملي آهي، اُهي مشڪل سان

چار پنج ئي هُوندا. هڪڙو شيخ اياز جو "سنڌڙيءَ تي سِر ڪير نہ ڏيندو، سهندو ڪير ميار؟"، ٻيو بہ شيخ اياز جو "سنڌ ديس جي ڌرتي تو تي سيس نمايان، مٽي ماٿي لايان مان"، ٽيون لوڪ گيت "هو جمالو" ۽ چوٿون عابده پروين جو ڳايل تاجل بيوس جو هيءُ ڪلام آهي:

سنڌ منهنجي امان! سونهن تنهنجيءَ مٿان،
ڇا لکي ڇا لکان، ڇا لکي ڇا لکان؟
هڪ قلم هڪڙو مان، ڪيئن پورو پوان،
ڇا لکي ڇا لکان، ڇا لکي ڇا لکان؟

هن ڪنڌيءَ تي ڪُڏيو جو اِيم ٻار آ،
ڪنهن تہ جيجل جو جاني اکين ـ ٺار آ،
هي جو ٻالڪ سپاٽي جو معمار آ،
اِن جي ٻوليءَ ۽ لوليءَ تان صدقي وڃان.

تنهنجي ماٺهن کي سيني ۾ سانڍيو وتان،
تنهنجي لاٽن لَون کي بہ چندن چوان،
شال تنهنجي ئي ڪُک مان پيو هر هر ڄمان،
ڪير تنهنجو پيان، وَير تنهنجو وٺان.

هوءَ جا بيوس ٻُکن تي مڙهي منڍ ٿي،
اڄ بہ جوٽي اسر جو اُٿي جنڊ ٿي،
جا گرم ڪير ۾ پيئي گڏي ڪنڊ ٿي،
اُن سهاڳڻ کي مان ڪيئن نہ سجدو ڪيان؟

سنڌي ٻوليءَ ۾ ڪي ٻيا بہ مقبُول گيت آهن، جن کي تراني جهڙي مقبُوليت مليل آهي پر تاجل جو هيءُ ڪلام سڀني کان وڌيڪ مقبُول آهي، جنهن جا مختلف سبب آهن جن مان هڪڙو ڪارڻ اهو بہ آهي تہ هِن شاعريءَ ۾ مُلڪي پاليسين جي ڪا بہ پيچيدڙي نظر ڪانہ ٿي اچي. پنهنجيءَ ڌرتيءَ سان پيار جو اظهار آهي، تنهن ڪري سنڌ توڙي هند ۽ سڄيءَ دنيا ۾ بنا خوف ۽ خطري جي ٻُڌو ۽ ڳايو وڃي ٿو.

تاجل بيوس پاڪستان سرڪار ۾ آفيسر رهيو. مختلف عهدن تي ڪم ڪيائين. سندس آخري عهدو ڪارپوريٽ لا اٿارٽيءَ ۾ رجسٽرار ڪمپنيز هو. سرڪاري ملازم هُجڻ سبب هُو ڪنهن به سياسي جماعت جو ميمبر نه هو پر پاڪستان پيپلز پارٽيءَ جو همدرد هو. خاص ڪري شهيد ذوالفقار علي ڀُٽي ۽ محترمه بينظير ڀُٽي سان تمام گهڻو چاهه رکندڙ هو.

تاجل جي محبتن جو محور سنڌ هُئي. هُو سنڌ جي پِٽر پِينڊ، وڻ ٽِڻ ۽ هر جيوت سان تمام گهڻي محبت ڪندو هو. سنڌ جي سُورن تي لکندو هو. تاجل بيوس سنڌ جي هر مسئلي تي قلم کنيو پوءِ اُهو پاڻيءَ جو مسئلو هُجي، ڪنهن سان ڏاڍ ۽ ڏهڪاءَ جو مسئلو هُجي يا ڪنهن بي گناهه کي ماريو ويو هُجي. هُن ڪالا باغ ڊيم خلاف به لکيو ته سنڌ جي سُورهين، بهادرن ۽ شهيدن لاءِ به لکيو. انهن ۾ ماضيءَ کان حال تائينءَ جا شهيد شامل آهن. سنڌ جا جيڪي به سياسي، سماجي ۽ ادبي اڳواڻ آهن، اُنهن سڀني جي عزت ڪندو هو. جيڪي اڳواڻ سنڌ جي آجپي لاءِ ڪم ڪندا هُئا، اُنهن سان محبت جو اظهار ڪو لڪي ڪونه ڪندو هو. هند جي اديبن سان به اُٿندو ويهندو هو. هُن کي اها پرواهه نه هُوندي هُئي ته سندس انهن عملن سبب ملازمت ۾ ڪو نقصان ٿي سگهي ٿو. هُو سنڌ جي ڀلي لاءِ سڀ ڪُجهه ڪندو هو.

تاجل بيوس سائين جي ايم سيد سان به پنهنجي پيار جو اظهار ڪيو. هُن اِن سلسلي ۾ هڪ ڪتاب به لکيو جنهن جو نالو آهي ’سون سريکا چار سين‘ (سنڌو، سنڌ، سيد ۽ سَن). سائين جي ايم سيد سان گڏ شهيد ذوالفقار علي ڀُٽو ۽ شهيد محترمه بينظير ڀُٽو به سندس محبُوب اڳواڻ هُئا.

شهيد ذوالفقار علي ڀُٽو جڏهن قيد ۾ هو ۽ پوءِ شهيد ڪيو ويو. تنهن زماني ۾ ڀُٽي صاحب جا ويجها ساٿي به سندس ساٿ ڇڏي ويا پر تاجل وفاقي حڪُومت ۾ آفيسر هُوندي به ڀُٽي صاحب بابت شاعري ڪئي، جيڪو تمام وڏيءَ جُرئت جو ڪم آهي.

اسان مان ڪي ماڻهو ڀلي شهيد ذوالفقار علي ڀُٽي ۽ شهيد محترمه بينظير جي سياست ۽ شخصيت کان اختلاف رکندا هُجن، اُنهن جي راءِ جو احترام آهي پر هي اڳواڻ سنڌي ماڻهن جا مقبُول ۽ محبُوب اڳواڻ رهيا آهن. اڄ بهِ اهي اڳواڻ عوام جي دلين ۾ وَسن ٿا، خاص ڪري اليڪشن واري موقعي تي سندن نالو استعمال ڪري عوام کان ووٽ ورتو وڃي ٿو. هي عوامي اڳواڻ هُئا. قومي شاعر عوامي راءِ جو تمام گهڻو احترام ڪندا آهن ۽

سندن ترجماني ڪرڻ وقت عوامي اڳواڻن سان به عقيدت جو اظهار ڪندا آهن. تاجل بيوس به ائين ئي ڪيو.

جڏهن ذوالفقار علي ڀُٽي کي شهيد ڪيو ويو ۽ سنڌ مٿان تمام وڏو وار ڪيو ويو تڏهن تاجل سائينءَ جو هيءُ ڪلام جهنگ جهر ڀُرڻ لڳو هو. ماڻهو اِهو ڪلام ٻُڌي اُڇنگارون ڏيئي روئندا هُئا پر تاجل سائين ڪين دلداري ڏيندو هو:

لاش ڪانڌي ويا لَٽي، هاڻي روئڻ بيڪار آ،
هٿ ڪٽي هٿي هٿي ڪري، جهوريءَ جِهجڻ بيڪار آ.

اڄ پڪيءَ پِڃرو ڀڃي، پرديس جي تياري ڪئي،
زندگي گذري وئي پر ڪنهن نه پوئواري ڪئي،
موت ڪان پوءِ منهن ڏِسڻ، موٽي ملڻ بيڪار آ.

گڏ عُمر جن ساڻ گذري، تن ڏنا صدما سڏي،
سُور سختين ۾ ڏسي، پنهنجا پراوا ويا ڇڏي،
ڪين جن پنهنجو ڪيو تن لئه جيئڻ بيڪار آ.

جن ڏريا الزام جيئري، تن به ڏنو سُڏڪا ڀري،
ڪن چيو ڏاڍو چڱو هو ڪير ماري ايئن ڪري،
قبر بيوس جي ڏسي، روئي پوڻ بيڪار آ.

ڀُٽي صاحب بابت چيل اِن ڪلام جي مُنڍ ۾ انور حُسين وِسطڙي تاجل بيوس جو هيءُ ڏوهيڙو ڏنو آهي:

ڪانڌي ڏنا ڪالهه، مون ڪوٺيندي قبرون،
اجل جي اوڙاهه ۾، لُڙهندي ڏٺم لال،
مٿيءَ ماڻهو موڪليو نه ته ڪهڙي موت مجال،
خاص ان خيال، بيوس بيراڳي ڪيو.

ساڳيءَ ريت اسان سندس مختلف ڪلام ريڊيو پاڪستان تان ٻُڌندا رهندا آهيون، جن جي باري ۾ تاجل جي ڪتاب 'ملير جي مارئي شهيد بينظير ڀُٽو جو ڪيڏارو' وسيلي خبر پئي ته تاجل سائينءَ اهي ڪلام به ڀُٽي صاحب لاءِ لکيا هُئا. جيئن راڳ جي راڻي عابده پروين جو ڳايل هيءُ ڪلام آهي:

تون تہ ملندو رهندين خوابن ۾،
ڪوڪيئن ٿو چوي، ڪوڪيئن ٿو چوي.
ڪڏهن ننڊ ۾ ڪڏهن اوجاڳن ۾،
ڪوڪيئن ٿو چوي، ڪوڪيئن ٿو چوي.

تون تہ ورٽو هُئين وَسڪارن ۾،
چو نہ موٽئين ميگهہ ملهارن ۾،
اک ڦَرندي رهي ڦولارن ۾،
دل سڙندي رهي سيلابن ۾.

ڏني ڪانگن ٽپڪي تارين تي،
ڪيا وار وِرهہ ويچارين تي،
تو کي ڏسبو روز ديوارين تي،
يا تہ پڙهبو ڪڏهن ڪتابن ۾.

اڄ، اکين وَسي سيلاب ڪيا،
اڄ، ڪٽڪن ۾ هِن لاب پيا،
اڄ تائين نہ پُورا خواب ٿيا،
ڪيسين رهندين يار حجابن ۾.

ڪڏهن بيوس تنهنجا زخم اُگهيا،
ڪڏهن ڌرتيءَ تنهنجا پار پُڇيا،
اڄ پٽر بہ تنهنجا ڪين ٿيا،
ڪڏهن ٽُرندو هُئين تون گلابن ۾.

تاجل بيوس پنهنجي محبُوب اڳواڻ کي ڏاڍي خوبصورت انداز سان ساراهيو آهي. ظاهري طور تہ اِها ڪنهن عام معشوق لاءِ شاعري آهي پر اُهڃاڻي طور تي ڀُٽي صاحب لاءِ ڪيل آهي. ڀُٽي صاحب جي قيد ۾ شهادت وارا ڏينهن ڏاڍيءَ گهُٽ ۾ پُوست وارا هُئا. اظهار تي پابندي هُئي. ميڊيا ۾ خاص طور تي سرڪاري ريڊيو ۽ ٽي ويءَ تي ڀُٽي صاحب جو ذڪر تہ پري جي ڳالهہ پر نالو وٺڻ بہ ڏوهہ هو. اهڙيءَ حالت ۾ تاجل بيوس علامتي انداز

اختيار ڪيو ۽ ريڊيو پاڪستان جي اُن وقت جي روشن خيال پروڊيوسرن سمجهڻ جي باوجُود عابده پروين جي ڳايل ان ڪلام کي نشر ڪرڻ جي اجازت ڏني ۽ بار بار ڪيو. جيڪڏهن ڪنهن پروڊيوسر کان پُڇاڻو ٿيو ٿيو به هُوندو ته، هُن اِهو چئي جان ڇڏائي هُوندي ته ٻُڌايو ته ان ڪلام ۾ پُٽي صاحب جو نالو ڪٿي آهي؟

ان ڪلام ۾ هڪ ٻي ڳالهه به غور طلب آهي ته تاجل بيوس جيڪا منظر نگاري ڪئي آهي ۽ جيڪي تشبيهون ڏنيون آهن، سي اڪثر زرعي سماج جون آهن. مثال وَسڪار، ميگهه ملهار، ڦولار، ڪانوَن جون وٽن تي ٽپڪيون، ڪٽڪن جا لابارا وغيره.

ذوالفقار علي ڀُٽي صاحب ۽ سندس خاندان سان سنڌ جو ٻچو ٻچو توڙي ٻُڍو، ننڍو توڙي وڏو، مرد توڙي عورت انتها درجي جي محبت ڪن ٿا. ان جو هڪ ننڍڙو مثال اوَهان آڏو رکان ٿو. هڪ واقعو مون سان پيش آيو هو. جڏهن 27هين ڊسمبر 2007ع تي بينظير صاحبا کي شهيد ڪيو ويو هو. اُن ڏينهن سڄي سنڌ روئي رهي هُئي. هر هنڌ باهه جا ڀڀڙ ڀڙڪي رهيا هُئا. مان پنهنجن ٻارن سميت سکر کان ڪراچيءَ اچي رهيو هُئس. موري وٽ اسان جي بس کي به ساڙڻ آيا. هر ڪو پنهنجو سِر بچائڻ لاءِ بس مان لهي وٺي ڀڳو. مُون به ٻارڙن سميت هڪ قبرستان ۾ وڃي پناهه ورتي. اُتي ڦورو آيا ۽ اسان کي ڦُري ويا. اهڙيءَ صُورت ۾ ٻارڙن جي ڇا حالت هُوندي؟ ان جو اندازو اوهان لڳائي سگهو ٿا، پر مون کي حيرت تڏهن ٿي جڏهن سُرهاڻ، مهراڻ ۽ رهاڻ روئڻهارڪا ٿي چوَڻ لڳا ته بابا بينظير کي ظالمن ڇو ماريو؟ هُوءَ ته سڀ ڪُجهه عوام لاءِ ئي ڪندي هُئي. مطلب ته هُنن کي پنهنجي ڦُرجڻ جو غم گهٽ، بينظير صاحبا جي شهادت جو ڏک وڌيڪ هو. جو وري وري بينظير صاحبا جو ذڪر پيا ڪن. مان سمجهان ٿو ته ڀُٽي گهراڻي سان اسان جي محبت فطري ۽ اسان جي رَت ۾ شامل ٿي وئي آهي. اهڙو ذڪر سائين تاجل بيوَس به ڪيو آهي:

لکي لاڙڪاڻي جي سالڪ سياڻي،
هُئي بي شڪ بينظير، راڄن جي راڻي،
ڀُٽا چانڊيا ٻُڏدي، جنهن لاءِ رَڙَن ٿا،
سڄيءَ سنڌ ۾ رَت جا پيا ڳوڙها ڳڙَن ٿا،
ٻڌي جنهن لاءِ پٽر آ، مڪلي مياڻي.

هُن جو شهيد محترمه لاءِ هڪ ٻيو شعر هِن ريت آهي:

جيئي جيئي جيئي، جيئي بينظير،
ٻڌي آ بهشت ۾ سنڌ جي سفير،

جيئري آهي، منهنجي پيڻ مرڻي ناهي،
ساهه ۾ سياڻي، سالِڪَ اول سانڊيل آهي،
جيئي جيئي جيئي، جيئي بينظير.

پائر پنهنجا، بهشت ۾ ڏِسڻ وئي آ،
پنهنجي پيءُ پُنهل سان ملڻ وئي آ،
جيئي جيئي جيئي، جيئي بينظير.

ڪيو جنهن بيوَس، لَڪي لاڙڪاڻو
ڪڏهن ٽيڻو ناهي، اِهو پيچ پُراڻو
جيئي جيئي جيئي، جيئي بينظير.

سنڌ ۾ بهادرن، سُورهين سردارن، جَنگي جوڌن ۽ عوامي اڳواڻن جي تاريخ تمام پُراڻي آهي. جڏهن کان هيءُ پُونءِ ٻڌي آهي، تڏهن کان هِن ڌرتيءَ تي بهادرن، هڏ ڏوکين ۽ جهونجهارن جو سَلو ڦُٽڻ لڳو آهي. اهڙن سرويچن جي ساراهه ۽ سندن ڪيڏارا بہ سنڌي ٻوليءَ جي ابتدا کان ئي ملن ٿا. خاص ڪري اهڙا اُهجاڻ لوڪ شاعريءَ ۾ جهجها ملن ٿا. ڪيڏارو اهڙيءَ شاعريءَ کي چيو ويچي ٿو جنهن ۾ خاص ڪري جنگ جي ميدان ۽ جنگي جوڌن جو ذڪر ڪيو وڃي. سنڌي شاعريءَ ۾ ان صنف جي ابتدا حضرت شاهه عبداللطيف ڀٽائيءَ ڪئي. سندس ڪيڏارو ڪربلا جي شهيدن بابت آهي. ان کان پوءِ ٻين بہ ڪيترن ئي شاعرن ڪيڏاري کي موضوع بڻايو. ان حوالي سان خليفي نبي بخش ’قاسم‘ لغاريءَ جو ڪيڏارو ذڪر لائق آهي. تاجل بيوس جو محترمہ بينظير لاءِ ڪيڏارو بہ ان سلسلي جي ڪڙي آهي.

تاجل بيوس سماج سان جڙيل رهيو. نوڪريءَ دوران مُلڪ جي مختلف شهرن ۾ Posting رهيس پر جتي بہ هُوندو هو سنڌ کي نہ رڳو ساريندو هو پر سنڌ لاءِ ساهه ڪٽندو هو. هُو پنهنجون سوچون پني تي لکندو ويندو هو. خاص ڪري سنڌ جي عام ماڻهن هارين نارين، پورهيتن، غريبن، مسڪينن ۽ مظلومن، ٻُڍن، ٻارن ۽ عورتن وغيره بابت ڪلام چيو اٿائين. هُو پنهنجي سماج جي پيڙهيل طبقي جو ترجمان شاعر آهي. اسان جو سماج زرعي سماج آهي. زراعت ۾ هاريءَ سان تمام گهڻا مسئلا آهن. تاجل پاڻ بہ ٻهراڙيءَ جو ماڻهو هو. زرعي ڪار وهنوار ۾ شامل رهيو. تنهن ڪري هُو پوک جي سيني مامرن کان چِٽيءَ ريت واقف هو. سندس شاعريءَ ۾ مجمُوعي طور زرعي سماج جي بهترين عڪاسي

ٽيل آهي. سندس هڪ سُر 'سُر هاري' ته مڪمل طور آهي ئي ڌرتيءَ جي سيني کي چِيري سونا سَنگ اُپائڻ واري هاريءَ بابت. هُو چوي ٿو:

چاڙهين ڏُوڙ چِتن مان، انگين اُگهاڙا،
ڏَنديَل ڏاتو هٿ ۾، ڪُلهين ڪُهاڙا،
وَتي وِجهن وِلهه ۾، نَهرن تي ناڙا،
جيئڻ ڪاڻ جيڏيون، تئونس ڪيا تاڙا،
ويڙهيون ۾ واڙا، مون تي اوتَ عنبير جي.

تاجل نه رڳو سنڌ جي زرعي سماج جي اهنجن ۾ خوبين، خامين، ريتن رسمن ۾ چڱاين لڳاين جو ذڪر ڪيو آهي پر ٺيٺ سنڌي ٻوليءَ کي محفوظ ڪرڻ جو به ڪم ڪيو اٿائين. اِنهيءَ شعر ۾ ئي ڏِسو ته هُن هاريءَ جي حالت ۾ صُورت بيان ڪرڻ سان گڏ سنڌي لفظن کي به سانڍي ڇڏيو آهي. هن وقت ڏاتي ۾ ڪُهاڙي جو ته وري به استعمال آهي پر ناڙا تمام گهٽ ڪتب اچن ٿا، ڇا ڪاڻ ته هاڻي ٽريڪٽرن وسيلي هر ڪاهي زمين کيڙي وڃي ٿي. تمام گهٽ جاين تي ڏاندن ذريعي هر ڪاهيو وڃي ٿو. ڏاند ڳاڏيون جن کي بيل ڳاڏيون پڻ چئجي ٿو سي به گهٽ استعمال ٿين ٿيون. ناڙو هر ۾ پاڃاريءَ کي ٻَڌڻ لاءِ ڪم اچي ٿو يا وري پاڃاريءَ ۾ ڍِڳي ڳاڏيءَ جي ڳَن کي ٻَڌڻ لاءِ ڪتب آندو ويندو آهي. ناڙو هڪ قسم جو رسو آهي، جيڪو گهڻي پاڳي جانورن جي کلُن کي وَٽي ناهيو ويندو آهي، جنهن کي وٽڻ کان پوءِ ٿُوٽين يا مَنهَن وغيره تي سُڪائڻ لاءِ رکيو ويندو آهي. مٿي ان جي ڪري رکيو وڃي ٿو ته جيئن ڪو ڪُتو ٻلو ان کي ڪائي نه سگهي. تاجل لفظ 'ناڙي' ۾ اُن کي سُڪائڻ واري عمل کي پنهنجيءَ شاعريءَ ۾ خوبصورت نمُوني سان پوئي امر ڪري ڇڏيو.

تاجل بيوس جي ڪلام ۾ اهڙا سوين لفظ موجُود آهن، جنهن ڪري تاجل بيوس جي ڪلام کي اسان سنڌي ٻوليءَ جي لُغت چئون ته وڌاءُ نه ٿيندو. سندس Dictionary واري ان پاسي تي نوجوانن کي ڪم ڪرڻ گهرجي.

تاجل بيوس لوڪ يعني عوام سان تمام گهڻي محبت ڪندو هو. جنهن جو عڪس سندس سمُوريءَ شاعريءَ ۾ موجُود آهي. ان حوالي سان سندس هڪ پاسو اهو به آهي ته هُن هِڪڙو پُورو ڪتاب لوڪ شاعريءَ تي لکيو. اهو ڪتاب 'صحرا ستر جن' اٿس. ان ڪتاب ۾ ترين سان محبت جا مثال ۾ لوڪ گيت ملن ٿا. هُونءَ به ٿر سان اسان جي سمُورن

شاعرن جي اُنسيت رهي آهي. اسان جي لڳ ڀڳ سمورن شاعرن ٿر ۽ ٿر جي مارئيءَ کي تمام گهڻو ڳايو آهي. تاجل جي هم عصر شاعرن شيخ اياز اُستاد بُخاريءَ ۽ ٻين پڻ ٿر، مارئي ۽ لوڪ گيتن تي طبع آزمائي ڪئي آهي. شاهه لطيف، سچل سرمست ۽ ٻين ڪلاسيڪي شاعرن مارئيءَ وسيلي ساٽيهه جي سِڪ جا درياهه وَهائي ڇڏيا آهن. تاجل به ساڳي واٽ وٺي، پنهنجي رنگ ۽ ڍنگ ۾ حُب الوطنيءَ جي پرچار ڪئي آهي.

تاجل بيوس پنهنجي سماج جي عام ڪردارن ۽ مختلف قسمن جي پورهيتن کي به پنهنجيءَ شاعريءَ ۾ جاءِ ڏني آهي، جن ۾ هاريءَ جو ذڪر ته ڪري چُڪاسين. ٻين پورهيتن ۽ ڪردارن ۾ ڏنار، اوٺي /جت، چاڪي، سِريگر (سِرن جي ٻنن تي ڪم ڪندڙ)، ڌوٻي، لاهيارا، ڪانير، ناتارا، مٺهيارا، گهورڙيا، لوهر، ڪوري، ڏوتي، ناڪُئا / مهاٽا، ڪُنير، سونارا، اوڏ وغيره اچي وڃن ٿا. مطلب ته هن سماج جي سيني طبقن، ڪردارن ۽ ڪِرتن (پيشن) وغيره تي لکيو آهي. سندس اڪثر ڪردارن جو تعلق ٻهراڙيءَ واري زرعي سماج سان آهي. هُو شهر ۾ رهندي به ڳوناٽي ماحول کي پسند ڪندو هو. زراعت جو سڌو سنئون تعلق ڌرتيءَ سان آهي. ڌرتيءَ بابت تاجل بيوس لکي ٿو ته: ”ڌرتي، ڌرتيءَ ڄايا ۽ ڌرتيءَ جا نظارا منهنجي لاءِ ائين آهن، جيئن اک لاءِ روشني، مڇيءَ لاءِ پاڻي يا ساٽيهه لاءِ سنڌو..... ڳوناٽو ماحول، ڳوناٽي بدحالي، پنهنجي اندر جي پِيڙا ۽ پيڙا جي رِدِعمل ۾ جنم وٺندڙ وسوسن، ويچارن ۽ نااُميدين منهنجي لاءِ اُميد پريا گس ۽ چارا جوڙي ڏکن کي سُکن جي سُونهن ۽ سرمايو ثابت ڪيو آهي. منهنجو ماضي منهنجو سرمايو آهي. پوءِ ڇو نه اهو ڳئون چاريندي يا ڀُڳڙن لَپَ تي گذر ڪندي گذريو هُجي.“ (ڏوريان ڏوريان مَ لهان، ص 188)

ڊاڪٽر عابده گهانگهرو تاجل بيوس جي پورهيت پچار بابت لکي ٿي ته: ”تاجل بيوس هڪ ترقي پسندس شاعر هو. هن هاريءَ ۽ مزدور کي پنهنجي فن ذريعي گهڻو ساراهيو آهي. پورهيت پچار شاهه ۽ ٻين به ڪئي آهي پر تاجل بيوس ان کي هڪ جُدا سُر جو موضوع ڏئي هڪ جدت قائم ڪئي آهي. نواڻ سندس شاعريءَ ۾ هڪ ڪنٽريبيوشن آهي. اهڙيءَ طرح سندس شاعريءَ ۾ تخيل ۽ نوان عڪس پڻ موجُود آهن.“ (ڪارونجهر، جُون 2019ع)

تاجل بيوس جي پنهنجي سماج سان سچائيءَ، سِڪ، اُڪنڊ ۽ اُڪِير جون ثابتيون سڄي ڪلام ۾ موجُود آهن. هُن هر موضوع تي شاعري ڪئي آهي. توڙي جو هُن جي

حياتيءَ جو وڏو حصو شهرن خاص ڪري ڪراچيءَ ۾ گذريو. تنهن هُوندي به هُو ٻهراڙيءَ سان ڇُهڙيو رهيو. ٻهراڙين وارو ماحول زرعي سماج وارو ماحول آهي. اُتان جا قدر وڏيڪ پنهنجائپ وارا آهن. شهرن ۾ انسان واپاري ذهنيت جو ٿي وڃي ٿو. سندس احساس ۽ جذبا، سوچون ۽ عمل به ڦيرو ڪائي وڃن ٿا، رَت جا رشتا به رڳو مفادن وارا ٿي وڃن ٿا پر تاجل بيوس ۾ ڪو به ڦيرو نه آيو. اُهو ئي پاڀوهه، اُها ئي پنهنجائپ، اُها ئي شناس، اُهو ئي رويو اُهي ئي قدر ۽ اُهي ئي ماڻ ماپا سندس زندگيءَ جي آخري گهڙيءَ تائين رهيا. هُن ۾ ڪا به وڏائي نه هُوندي هُئي. عام ماڻهن توڙي اديبن، شاعرن ۽ فنڪارن جي پرگهور لهندو ۽ قدرداني ڪندو رهندو هو. سنڌي ادبي سنگت توڙي ٻين تنظيمن جي به مدد ڪندو هو.

شاعريءَ ۾ به تاجل بيوس جي شخصيت ۽ ڪردار جا سڀ گُڻ موجُود آهن. هُن شاعريءَ ۾ سنڌ جي زرعي سماج کي تمام گهڻي اوليت ڏني. ڪراچيءَ ۾ رهڻ دوران هِتان جي ڳوٺن توڙي شهري آباديءَ ۾ رهندڙ سنڌين سان سلهاڙيل رهيو. شهري ۽ ٻهراڙيءَ واري سماج کي جوڙڻ لاءِ به ڪوششون ڪيائين. سنڌيءَ سان گڏ اُردوءَ ۾ به شاعري ڪيائين. اُردو شاعريءَ جا سندس ٻه مجمُوعا 'اندازِ بيان اور' ۽ 'سُرخ گلابُون ڪي موسم' شايع ٿي چُڪا آهن. نظم سان گڏ نثر ۾ به لکيائين. سندس لکڻين ۾ سنڌي سماج جي ترقيءَ، خوشحاليءَ ۽ سُجاڳيءَ آڻڻ لاءِ انيڪ مثال ملن ٿا. ان موضوع تي پُورو ڪتاب لکي سگهجي ٿو. مون هِتي هِن مقالي ۾ تمام ٿورا مثال اوهان آڏو رکي خاص ڪري نوجوانن کي وڏيڪ تحقيق ڪرڻ جي دعوت ڏني آهي. اُميد ته هِن ڪم کي اڳتي وڌايو ويندو.

مددي ڪتاب:

1. ڏوريان ڏوريان مَر لهان (تاجل بيوَس جي نوَن شعري مجمُوعن تي ٻڌل ڪتاب)، سنڌي ادبي سنگت ۽ تاجل بيوس اڪيڊمي ڪراچي، 1997ع
2. تاجل بيوس جو رسالو سنڌيڪا اڪيڊمي، ڪراچي، 2006
3. ملير جي مارئي شهيد بينظير ڀٽو جو ڪيڏارو، تاجل بيوس، نئون نياپو اڪيڊمي، سچل ڳوٺ ڪراچي، 2008ع
4. جڏهن پونءِ ٻٽي، تاجل بيوس، انڊس ويلي ڪلچر ايسوسيئيشن ڪراچي ۽ سنگم پبليڪيشن، 1982ع.

5. يوٽيوب تي رڪيل محمّد يوسف ۽ انور حُسين وسطڙي جي آوازن ۾ تاجل بيوس جا ڳايل ڪلام ۽ سنڌ سلامت ويب سائيٽ تان اُتاريل ڪلام
6. سنڌوءَ جا گيت، ڊاڪٽر ڪمال جامڙو، ثقافت کاتو سنڌ، 2008ع
7. ڀٽائي ۽ ڀُونءِ، ڊاڪٽر ڪمال جامڙو، سُرهاڻ ويلفيئر سوسائٽي سنڌ، 2019ع
8. ڊاڪٽر عابده گهانگهرو، مقالو: تاجل بيوَس جي شاعريءَ ۾ پورهيت پچار، تحقيقي جرنل ڪارونجهر، سنڌي شعبو، وفاقي اُردو يونيورسٽي ڪراچي، جُون 2019ع